

Χρύσα Μανωλιά, Θανάσης Αντωνίου, Η εφαρμογή του Προγράμματος "Εκπαιδευτική Ένταξη Τσιγγανοπαίδων" στο νομό Ροδόπης

Καλησπέρα σας. Θα θέλαμε καταρχάς να επισημάνουμε ότι όλες οι εισηγήσεις μέχρι τώρα δείχνουν ότι υπάρχει μια ανησυχία, μια αναζήτηση, δημιουργείται ένας προβληματισμός, και αυτό είναι πάρα πολύ ευχάριστο και φυσικά, υγιές και ελπιδοφόρο στοιχείο. Και νομίζω ότι αυτή την ώρα που γυρίζει το Πρόγραμμά μας σελίδα, οφείλουμε στ' αλήθεια στον εαυτό μας, σε σας, να κάνουμε μια φωτογράφιση συνολική, έστω συνοπτική, της κατάστασης της εφαρμογής του. Η σημερινή συνάντηση όλων των συνεργατών και των συντονιστών του προγράμματος για την Εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων έρχεται μετά από πολλούς μήνες, πραγματικά μας γεμίζει χαρά και αποτελεί για μας –έτσι τουλάχιστον το αισθανόμαστε– μια ουσιαστική, ανανεωτική ένεση ηθικού, θα έλεγα, που είναι απαραίτητη για την παραπέρα πορεία αυτού του σημαντικού ζητήματος για μια μεγάλη ομάδα του ντόπιου πληθυσμού, τουλάχιστον της περιοχής μας.

Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων, η ένταξή τους στη μαθησιακή διαδικασία και η σύνδεσή τους με το συνολικό κοινωνικό και το αναπτυξιακό, θα έλεγα, γίνεσθαι, είναι μια ουσιαστική παράμετρος ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία ως μια άρση –όσο αυτό είναι δυνατόν– του κοινωνικού αποκλεισμού.

Όσον αφορά ειδικότερα το νομό Ροδόπης, αυτός αποτέλεσε από την αρχή μια ιδιαίτερη περίπτωση για το πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, το οποίο από την πρώτη στιγμή επέλεξε τη Ροδόπη για ενεργοποίηση, από το 1997, τέσσερα χρόνια πριν. Επανειλημμένα τονίσαμε ότι η περιοχή μας είχε και έχει μια ξεχωριστή και δύσκολη ιδιομορφία. Το σύνολο σχεδόν των Τσιγγάνων της Ροδόπης είναι μειονοτικοί και στη συντριπτική τους πλειοψηφία τρίγλωσσοι. Μιλούν δηλαδή την ελληνική, την τουρκική και ελάχιστα και τη ρομανί. Καμιά μάλιστα από αυτές δεν τη μιλούν καλά. Ο αριθμός των Τσιγγάνων εξακολουθεί να είναι αδιευκρίνιστος στο νομό

μας, μια και ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς αρνείται την καταγωγή τους και δηλώνουν Έλληνες ή Μουσουλμάνοι ή Τούρκοι. Αυτό είναι μια περίπλοκη παράμετρος, η αντιμετώπιση της οποίας οριοθετούσε και την πορεία του Προγράμματος και συχνά μας έκανε να ακροβατούμε σε ένα τεντωμένο σχοινί.

Από τα πρώτα χρόνια υλοποίησης του Προγράμματος επελέγησαν περιοχές δραστηριοποίησης, που να έχουν ένα ενδιαφέρον και να έχουν και κάποιες υποδομές, έστω και στοιχειώδεις, ενίσχυσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτές ήταν ο συνοικισμός Ηφαίστου, ο μαχαλάς τέρμα Αδριανουπόλεως, Αλάν Κουγιού όπως τον λέμε, το χωριό Άρατος και το χωριό Πολύανθος. Κάθε μια περίπτωση ήταν ξεχωριστή με τα δικά της χαρακτηριστικά και γι' αυτό επελέγη.

Στον Ηφαιστο υπήρχε μειονοτικό σχολείο, όπου φοιτούσε το 1/3 περίπου των παιδιών που θα έπρεπε να έχουν εγγραφεί στο δημοτικό. Στο Αλάν Κουγιού δεν υπάρχει σχολείο και στα γειτονικά σχολεία –έχει και χριστιανικό και μειονοτικό– φοιτούσαν μαθητές μετρημένοι στα δάχτυλα των δύο χεριών από τις δεκάδες παιδιών αυτού του υποβαθμισμένου οικισμού. Στον Άρατο ήταν μόνο χριστιανοί Τσιγγάνοι. Ο Άρατος είναι ένα χωριό που έχει σε άλλο μέρος τον μειονοτικό πληθυσμό και σε άλλο τον χριστιανικό. Στο κομμάτι όπου βρίσκεται ο καθαρός χριστιανικός πληθυσμός των Τσιγγάνων, έχουμε ένα δημόσιο σχολείο –και λέω δημόσιο και το διαχωρίζω, για όσους είναι καινούριοι, γιατί η μειονοτική δημοτική εκπαίδευση στην περιοχή μας είναι κάτω από ένα ειδικό καθεστώς, που ρυθμίζεται με βάση τη συνθήκη της Λωζάνης– όπου οι χριστιανοί Τσιγγάνοι φοιτούσαν μάλλον τακτικά στο σχολείο, αντιμετωπίζοντας, όμως, τον αποκλεισμό από τους γείτονές τους, τους τουρκογενείς Μουσουλμάνους. Τέλος, η ιδιαιτερότητα στον Πολύανθο ήταν ότι υπήρχαν λίγοι Τσιγγάνοι στο σχολείο μαζί με ντόπιους Χριστιανούς, Πόντιους, πρόσφυγες, Τουρκογενείς και παιδιά οικονομικών μεταναστών.

Ξεινήσαμε, λοιπόν, από το απόλυτο μηδέν, αντιμετωπίζοντας μονάχα δυσκολίες:

(α) Κανένας δεν ήθελε να διευκολύνει στην αρχή το έργο μας. Η στάση μάλιστα κάποιων υπεύθυνων μεταβλήθηκε από αδιάφορη αρχικά σε εχθρική αργότερα. Στον κανόνα υπήρξαν, βέβαια, και κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις, που πατώντας σε αυτές φάνηκε ότι τελικά ήταν και καθοριστικές για το Πρόγραμμά μας.

(β) Η δυσπιστία των Τσιγγάνων, επίσης, ήταν και είναι ένα διαρθρωτικό πρόβλημα. Η χρόνια μη ενασχόληση με την εκπαίδευσή τους εκ μέρους μας δημιούργησε την πεποίθηση σε πολλούς ότι το σχολείο ήταν για αυτούς μια χαμένη υπόθεση.

(γ) Η άγνοια και η απροθυμία πολλών εκπαιδευτικών να επιτελέσουν με υπευθυνότητα το έργο τους ήταν άλλη μία παράμετρος – και δεν αποτελεί βέβαια γενίκευση.

(δ) Η δυσκολία του αντικειμένου, του «υλικού», αποθάρρυνε σύντομα και εκείνους που είχαν διάθεση για δουλειά. Για πολλούς εκπαιδευτικούς που δεν έβλεπαν τη δουλειά τους ως λειτούργημα, τα σχολεία των Τσιγγάνων (και κατ'επέκταση και τα μειονοτικά σχολεία) ήταν ένας «εκπαιδευτικός παράδεισος».

(ε) Η γραφειοκρατία του όλου εκπαιδευτικού συστήματος και η εμπλοκή σε μας, διότι έχουμε και αυτή την ιδιαιτερότητα, των υπηρεσιών μειονοτικής εκπαίδευσης, αλλά και η υλοποίηση και άλλων προγραμμάτων –και θέλω να το θέσω υπόψη σας αυτό–παράλληλων και συχνά με αντίθετους στόχους δυσχέραναν κατά πολύ τη δουλειά μας. Πολύ αρνητικά π.χ. λειτούργησε το πρόγραμμα του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας που εφαρμόστηκε. Κάνω μια παρένθεση για να σας πω ότι βλέπαμε στον ίδιο νομό να υπάρχουν δύο προγράμματα, και τα δύο του Υπουργείου Παιδείας, και το δικό μας τρίτο. Μιλάμε για το πρόγραμμα της κας Φραγκουδάκη, που αναφέρθηκε και προηγουμένως, και το πρόγραμμα του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας, τα οποία ήταν σε αντίθεση μεταξύ τους, είχαν, δηλαδή, στοχεύσεις τελείως διαφορετικές.

Από την πρώτη στιγμή η ομάδα προσπάθησε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των εμπλεκόμενων σε αυτή τη διαδικασία, δηλαδή των παιδιών, των γονιών, των εκπαιδευτικών και των υπεύθυνων της αυτοδιοίκησης. Μέλημά μας ήταν η καταγραφή των πληθυσμών των Τσιγγάνων και των ιδιαιτεροτήτων της τοπικής κοινωνίας στις παρυφές του μικρόκοσμου, στις οποίες ζούσαν οι Τσιγγάνοι. Έτσι, μια συνεργάτιδα κοινωνική λειτουργός έκανε στα αλήθεια εξαιρετική δουλειά, τόσο στα σχολεία όσο κυρίως στα σπίτια, βασικά του Ηφαίστου και λιγότερο στο Αλάν Κουγιού. Οι γονείς άνοιξαν την πόρτα τους, μίλησαν, σχολίασαν, παραπονέθηκαν, αλλά και στο τέλος πολλοί πείστηκαν να στείλουν τα παιδιά στο σχολείο. Αυτή, λοιπόν, η κατάθεση της εμπειρίας για μας είναι –πιστεύω και για σας– σημαντική και πρέπει να μας καθοδηγήσει για το αύριο, το ότι δηλαδή έπαιξε πάρα πολύ σημαντικό ρόλο μια τέτοια λειτουργία μιας κοινωνικής λειτουργού, που δούλεψε σε αυτή την κατεύθυνση και φάνηκαν τα αποτελέσματα και στο σχολείο.

Η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, από την άλλη, ήταν μια άλλη ιστορία που μας προβλημάτισε ιδιαίτερα. Έγιναν πολλές συναντήσεις και εκπαιδεύσεις με πρωτοβουλίες των συντονιστών του Προγράμματος, με θετικά θα έλεγα αποτελέσματα. Δυστυχώς για το Πρόγραμμα, ερχόμαστε και εμείς με τη δική μας φωνή να ενισχύσουμε ό,τι ακούσαμε προηγουμένως. Είχαμε, δηλαδή, και έχουμε το γνωστό πρόβλημα με τους αναπληρωτές δασκάλους, που εγκαταλείπουν τις θέσεις τους μόλις αρχίσουν να αντιλαμβάνονται την ευαισθησία της θέσης τους και μόλις κερδίσουν την εμπιστοσύνη των μαθητών. Παραμένει ένα ζητούμενο αυτό σε σχέση με το δικό μας το έργο και την προσπάθειά μας στα σχολεία αυτά και στον ευαίσθητο αυτό πληθυσμό.

Ιδιαίτερη σημασία δώσαμε στη δημιουργία ερεθισμάτων, που θα προσέλκυαν το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών, εννοείται στην κατεύθυνση της τακτικής φοίτησης και της προσέλευσης. Έτσι, ένας συνεργάτης παιδαγωγός με ειδικότητα στο θεατρικό παιχνίδι εργάστηκε επί δύο χρόνια στον Ήφαιστο. Όταν θελήσαμε να συνδέσουμε αυτό το θεατρικό παιχνίδι και

με ντόπιους –γιατί σας είπα ότι στον Ήφαιστο είναι αμιγής ο πληθυσμός, μόνο μουσουλμάνοι Τσιγγάνοι υπάρχουν– χριστιανούς μαθητές από άλλο σχολείο διπλανό, αυτό ίσως λόγω απειρίας απέτυχε. Αν εξαιρέσουμε αυτή την πτυχή, στην οποία είχαμε αποτυχία και δεν ξαναπροσπαθήσαμε, θέλω να καταθέσω ότι τουλάχιστον σαράντα μικροί μαθητές ανταποκρίνονται στο εβδομαδιαίο ραντεβού, συμμετέχοντας ανελλιπώς στο θεατρικό παιχνίδι. Και εδώ θέλω να κάνω την εξής παρατήρηση: δεν παρατηρούνταν σε αυτό το σκέλος απουσίες, αλλά υπήρχε μια συνεχής παρουσία των παιδιών, σε αντίθεση με τα πρωινά στο σχολείο, όπου υπήρχε η αποχή, καλύτερα ή χειρότερα κατά περιόδους, από το σχολείο. Αυτό σας το καταθέτουμε για προβληματισμό.

Η μουσική ήταν και είναι ένα δυνατό χαρτί, όπως αποδεικνύεται, για την προσέγγιση των τσιγγάνων μαθητών. Η εμπλοκή, λοιπόν, ενός μουσικοδιδασκάλου στα δύο τελευταία χρόνια στο 7^ο Δημοτικό σχολείο, στον Αλάν Κουγιού που λέγαμε, λειτούργησε καταλυτικά. Ενώ στο σχολείο πριν τρία χρόνια φοιτούσαν ένα-δύο μόνο Τσιγγάνοι, φέτος είχαμε την καθημερινή και, θα έλεγα, την ανελλιπή φοίτηση τουλάχιστον 35-40 μαθητών. Σε αυτό, δηλαδή, το σχολείο από τα τέσσερα αισθάνομαι ότι είχαμε πολύ θεαματικά αποτελέσματα, αλλά διαπίστωσα ότι είχαμε μέσα από το Πρόγραμμα και μια ουσιαστική ευαισθητοποίηση των δασκάλων αυτού του σχολείου γενικότερα. Σε αυτό το σχολείο δημιουργήθηκαν μέσω του Προγράμματος και δύο τάξεις υποδοχής Τσιγγάνων, από τις οποίες μετά τα παιδιά διαχέονται στις τάξεις. Και αυτό λειτούργησε σωστά. Βέβαια, τα αποτελέσματα περιμένουμε να τα δούμε μετά από τρία-τέσσερα χρόνια, για να δούμε αν θα συνεχίσουν αυτά τα παιδιά το σχολείο, αν είχαμε μόνιμα αποτελέσματα ή ήταν κάτι πρόσκαιρο αυτό, αν θα έχουμε συνέχιση των θετικών αποτελεσμάτων, αν τα παιδιά θα πάνε στο γυμνάσιο.

Η ευαισθητοποίηση των στελεχών της αυτοδιοίκησης στην κατεύθυνση της προώθησης λύσεων, που αν και δεν αφορούν άμεσα, επηρεάζουν όμως σαφώς την εκπαιδευτική διαδικασία, ήταν και αυτό ένα άλλο μέλημά μας. Θα

μπορούσα να πω ότι συμβάλαμε και εμείς προς την κατεύθυνση της μετεγκατάστασης του οικισμού Αλάν Κουγιού, που είναι μία αναγκαιότητα κοινά αποδεκτή. Κάποιοι από εσάς γνωρίζετε την κατάσταση που επικρατεί σε αυτόν τον τενεκεδομαχαλά, θα έλεγα. Οι συνθήκες διαβίωσης αυτών των ανθρώπων είναι απαράδεκτες. Αντικειμενικές δυσκολίες ή ό,τι άλλο θα μπορούσε να πει κανείς, καθυστέρησαν τη μετεγκατάσταση, αλλά συμβάλαμε και εμείς να στο φανεί ακόμη περισσότερο η αναγκαιότητα και να επισπευστεί και μάλλον να οδηγηθεί σε λύση το θέμα της μετεγκατάστασης των Τσιγγάνων.

Σήμερα, λοιπόν, τι θα λέγαμε ότι βλέπουμε; Με τις αντικειμενικές δυσκολίες που υπήρχαν αυτό το τελευταίο μεταβατικό διάστημα που όλοι βιώσαμε, επικεντρωθήκαμε αναγκαστικά την τελευταία χρονιά κυρίως στο μαχαλά του Αλαν Κουγιού και στο 7^ο Δημοτικό Σχολείο που σας έλεγα, αφήνοντας λίγο εν αναμονή τα υπόλοιπα μέρη. Ο Ήφαιστος μετά από τρία χρόνια εφαρμογής του Προγράμματος μοιάζει λίγο να είναι μια χαμένη υπόθεση: υπάρχει ένας συμπαγής πληθυσμός, άλλαξε ο διευθυντής, επειδή είναι μειονοτικό το σχολείο είναι και αυτός μειονοτικός, ο υποδιευθυντής είναι χριστιανός. Έχουμε και μία ιδιαιτερότητα. Πρέπει να αντιληφθούμε ότι παίζονται και παιχνίδια σκοπιμότητας, που τα γνωρίζουν λίγο ή πολύ όσοι ξέρουν την περιοχή μας και αυτό συνιστά κάποιες πρόσθετες δυσκολίες, όχι μόνο για το Πρόγραμμα, αλλά γενικότερα. Παρόλα αυτά, δεν το βάζουμε κάτω, θα χρησιμοποιήσουμε άλλους τρόπους, θα επιμείνουμε, για να μην θεωρηθεί τελείως χαμένη η υπόθεση του Ηφαιστου.

Στο σχολείο στον Άρατο, όπου ο πληθυσμός είναι αμιγής, παρατηρούμε ότι παγιώθηκε μία θετική κατάσταση. Τα παιδιά δεν είναι πολλά, γιατί κάποιοι από τους χριστιανούς Τσιγγάνους έχουν πάει στην Ολλανδία και έχουν πάρει τα παιδιά μαζί τους, άλλοι μετακινούνται και δεν είναι εκεί. Τα παιδιά, ωστόσο, που είναι εκεί και πηγαίνουν στο σχολείο αποδεικνύεται ότι αρχίζουν και πατάνε πολύ περισσότερο στα πόδια τους. Πολύ βασικό είναι ότι έχουμε έναν πολύ καλό σύλλογο Τσιγγάνων εκεί και κυρίως οι γυναίκες παίζουν έναν

δυναμικό ρόλο τον τελευταίο καιρό. Από τις συνεχείς επαφές μας φαίνεται ότι έπιασε αυτή η ευαισθητοποίηση σε αυτούς και η αλλαγή στον τρόπο που βλέπουν τα πράγματα και τους έχουμε αρκετά βοηθούς. Εδώ θέλω ενισχυτικά να πω, σε σχέση και με κάποιες άλλες παρατηρήσεις ανάλογες, ότι οι χριστιανοί Τσιγγάνοι δεν θέλουν να λέμε ότι είναι Τσιγγάνοι και έτσι, σε αυτούς μιλάμε για μία προσπάθεια που θέλουμε να κάνουμε σε ένα ελληνικό σχολείο, για να πάνε τα παιδιά τους καλύτερα στα μαθήματα κτλ. Το απαιτούν, δηλαδή, το βάζουν ως προϋπόθεση και εμείς λειτουργούμε σε αυτή την κατεύθυνση, χωρίς να θέλουμε να εκβιάσουμε τίποτα και βλέπουμε ότι πολλά παιδιά έχουν ιδιαίτερες ικανότητες. Μέσω και του συλλόγου προσπαθούμε να τα τονώσουμε και θέλουμε να πιστεύουμε ότι θα πάρουμε θετικά αποτελέσματα και στην εκπαιδευτική πράξη.

Το σχολείο του Πολύανθου κινούνταν φυσιολογικά, θα έλεγα, για τα λίγα παιδιά ρόμικης προέλευσης που ήταν εκεί, αλλά είναι γενικά ένα υποβαθμισμένο σχολείο σε σχέση με όλα τα παιδιά, διότι πρόκειται για ένα χωριό απομονωμένο με πολλές ιδιαιτερότητες. Η εφαρμογή του Προγράμματος, ωστόσο, χτυπήθηκε κυρίως, γιατί οι δύο δάσκαλοι που ήταν εκεί και που με κέφι ασχολήθηκαν με το Πρόγραμμα, έφυγαν και έχουμε μια καινούρια πάλι κατάσταση. Πάλι από την αρχή, λοιπόν, και βλέπουμε. Το καινούριο –και θέλω να το καταθέσω σε σας– είναι ότι θέλουμε να ασχοληθούμε με έναν πέμπτο οικισμό. Είναι ένα χωριό, η Μελέτη, σε έναν καινούριο καποδιστριακό δήμο, στον οποίο ζούνε Τσιγγάνοι σε εξαθλίωση. Είναι, δηλαδή, ένα χωριό Μουσουλμάνων, με τους περισσότερους Τουρκογενείς –και αυτοί υποβαθμισμένοι–, αλλά και με ένα κομμάτι πιο υποβαθμισμένο και περιθωριοποιημένο μέσα στο γενικότερο μειονοτικό χώρο, αυτό των Τσιγγάνων. Βρίσκουμε, όμως, κοντά μας με πολύ κέφι τη δημοτική αρχή, που θέλει να κάνει γενικότερες παρεμβάσεις και πιστεύω πως ακριβώς με αυτή την ιδιαιτερότητα μπορεί να έχουμε μέσω του Προγράμματος κάποια

πολύ θετικά αποτελέσματα στην εκπαίδευση των Τσιγγάνων στο χώρο αυτό και γενικότερα στην περιοχή.

Κάνοντας έναν γενικό απολογισμό, θα έλεγα ότι, αν και πολλές φορές γινόμαστε πραγματικά ιδιαίτερα αυστηροί στην αυτοκριτική μας, στα χρόνια αυτά που δραστηριοποιείται το Πρόγραμμα πετύχαμε πολλά. Πολλοί Τσιγγάνοι εντάχθηκαν στη μαθησιακή διαδικασία και εκπαιδευτικοί, άσχετα με το πού βρίσκονται και πού θα βρίσκονται μετακινούμενοι, όπου και αν εργαστούν θέλουμε να πιστεύουμε ότι θα δουν τη δουλειά τους κάτω από ένα άλλο πρίσμα. Δυστυχώς, οι τελευταίες δύο χρονιές με αυτή τη μεταβατικότητα μας γύρισαν λιγάκι πίσω, αλλά πιστεύουμε ότι από εδώ και πέρα ανοίγει μια καινούρια σελίδα, ότι χρειαζόμαστε λίγο περισσότερη δουλειά για να καλύψουμε το δρόμο, χρειάζεται συντονισμός, χρειάζεται επιλογή στόχων σε αυτή την καινούρια σελίδα που ανοίγει, συγκεκριμένων στόχων για την περιοχή μας, επικέντρωση σε αυτούς και βοήθεια στ' αλήθεια από σας κατά το δυνατόν περισσότερο.

Ο νομός Ροδόπης είναι, όπως και να το κάνουμε, μία γοητευτική, αλλά και ιδιαίτερα δύσκολη σελίδα του προγράμματος των Τσιγγανοπαιδών. Μέχρι τώρα καταφέραμε να πορευτούμε χωρίς συγκρούσεις, που ήταν πολύ εύκολο να προκύψουν, διατηρώντας ένα χαμηλό προφίλ και κοιτάζοντας περισσότερο την ουσία. Έχουμε ως θετικό την εμπειρία που αποκτήσαμε μέχρι τώρα και το πραγματικό ενδιαφέρον όλων όσων συμμετέχουμε στο Πρόγραμμα. Είμαστε έτοιμοι να σταθούμε κοντά στους υπεύθυνους του Προγράμματος και χαιρόμαστε στ' αλήθεια για τη συνεργασία που έχουμε μαζί τους. Αυτή, λοιπόν, η καινούρια σελίδα που μας περιμένει είναι ένα πεδίο δόξης λαμπρό και εκείνο το οποίο μεταφέρω από τον τόπο είναι ότι χρειάζεται –και είναι φωνή αγωνίας αυτό– να πετύχουμε τους στόχους του Προγράμματος. Ευχαριστώ πολύ και είμαι στη διάθεσή σας.